

**MAVZU: IDROK VA IDROK PATALOGIYALARIDA BEMOR BILAN
MUNOSABATDA BO'LISH PSIXOLOGIYASI****Husanova Nilufar***Xo'jaobod Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi**Maxsus fani o'qituvchisi*

Idrok sezgi a'zolarimizga ta'sir qilib turgan narsalarning ongda bevosita aks etishi. Biz narsa va hodisalarni yaxlit holicha idrok qilamiz, narsalarning ayrim xossalarni esa, sezamiz. Masalan, quyoshni biz idrok qilamiz, uning yorug' ini esa, sezamiz, og' zimizdagi chaqmoq qandni idrok qilamiz, uning shirinligini esa, sezamiz. Dori yuboriladigan shpris, ignani idrok qilamiz, uning og'rig'ini sezamiz. Ammo xossa va narsa bir-biridan ajralmasdir, shu sababli narsalarni idrok qilish ham sezgilardan ajralgan holda namoyon bo' lishi mumkin emas. Idrokda

- 1) idrok jarayonini, ya'ni ongimizni bevosita aks ettiruvchi faoliyatni va
- 2) narsalarni idrok qilishdan hosil bo'ladigan subyektiv obrazni bir-biridan farq qilish lozim. Idrok murakkab ruhiy jarayondir. Bu murakkablik, avvalo, shundan iboratki, har bir idrok tarkibiga ayni vaqtda bir necha sezgi kiradi. Masalan, dori vositani idrok

qilish: uning shaklini (yumaloq, cho‘ zinchoq va hokazo), rangini (oq, qizil, sariq va hokazo), sezish bu ko‘ rish sezgilaridir. Hidini sezish (hid sezgilari) shirin-chuchukligini sezish (maza sezgilari), og‘ir-yengilligini, qattiq-yumshoqligini sezish (muskul sezgilari) va boshqa sezgilardan tarkib topadi. Idrok qilishda analiz yordamida ajratilgan shu ayrim sezgilar idrokning retseptiv tomonini tashkil qiladi. Idrokning asab-fiziologik mexanizmi narsalar xossalari yig‘indisining ta‘siri bilan hosil bo‘ladigan muvaqqat bog‘ lanishlar tizimidan iboratdir. Har bir narsadagi xossalarning shu yig‘ indisiga qarab, biz narsalarni bir-biridan farq qilamiz. Idrok xotira, xayol, diqqat, tafakkur, nutq kabi ruhiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘ langandir. Idrok jarayonlari faqat tevarak-atrofdagi narsalarning sezgi a‘zolarimizga ta‘sir qilib turishi natijasidagina emas, balki shu bilan birga idrok qilayotgan odam o‘ zining olamni bilishi va amaliy faoliyatida yon-atrofdagi narsalarga ta‘ sir qilishi natijasida ham vujudga keladi. Idrok jarayoni ikki xil bo‘ladi: ixtiyoriy va beixtiyor idrok. Oldindan belgilangan maqsadga qarab muayyan bir obyektни idrok qilish ixtiyoriy, deb ataladi. Bemor holati bilan tanishish, kasallik tarixi varaqasiga kiritilgan shifokor ko‘ rsatmalarini qarab chiqish, bemor shikoyatlarini tinglash ixtiyoriy idrokka misol bo‘ladi. Muayyan bir obyektни oldindan maqsad qilib olmasdan va maxsus tanlamasdan, kuch sarf etmasdan idrok qilish jarayoni beixtiyor idrok, deb ataladi. Bunday idrok jarayonlari diqqatimizni beixtiyor o‘ ziga jalb qiladi. Masalan, uzoqda kelayotgan shoshilinch yordam mashinasi, palatadan to‘ satdan chinqirgan ovozni eshitamiz. Kishining muntazam, davomli va reja bilan idrok qilish qobiliyati kuzatuvchanlik deb ataladi. Kuzatuvchanlik xususiyati tibbiyot xodimlari, ayniqsa, hamshiralar uchun eng zarur xususiyat hisoblanadi. Chunki bemorda bo‘layotgan ruhiy holatlarni, klinik holatlarni kuzatib borish, unga kerakli yordam ko‘ rsatish idrokning ushbu xususiyati orqali amalga oshiriladi. Idrokka xos sifatlar farq qilinadi. Idrokning tezligi, to‘laligi, ravshanligi va aniqligi yoki to‘g‘riligi uning sifati tashqi shartlar, organik va psixik shartlar bilan belgilanadi. Tajribali tibbiyot xodimlarida taktil sezgi yaxshi rivojlangan bo‘ladi. Shuning asosida paypaslashda va turli muolajalarni bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Idrokning rivojlanishi izlanish va kuzatishlar natijasida bo‘ladi. O‘rta tibbiyot xodimlari uchun «paypaslash», «anglash» kabi ashyoviy shakldagi idrok qilish nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. Masalan, igna uchi orqali bemor venasi ichiga dori tushishini idrok qilish. Tajribali, fikrlovchi tibbiyot xodimi bemorda mavjud kasallik belgilarini idrok qilib, uning mohiyati nimadan iborat ekanligini anglaydi va shu belgilarni boshqa kasallik belgilariga o‘ xshashlik tomonlarini ajratadi va hokazo. Tasavvur oldin aks ettirilgan narsalarning ko‘z oldimizda qolgan obraz (timsol)laridir. Idrok obrazlari voqelikda mavjud narsa va hodisalarning obrazlari bo‘lganligidan, tasavvurlar ham xuddi shu narsa va hodisalarni aks ettiradi. Ammo idrok bilan tasavvur o‘rtasida kattagina farq bor. Tasavvur ilgari sezilgan va idrok qilingan narsalar asosida, sezgi a‘zolarimizni

bevosita faoliyatisiz hosil bo'ladi. Biz ilgari ko'rgan bir narsaning obrazini ko'zimizni yumib turib, ko'z ongimizga keltira olamiz. Ilgarilari eshitgan bir kuyni, biror buyumning og'ir-yengilligini tasavvur qilishimiz mumkin. Tasavvur qilishning fiziologik asosi shartli reflekslarning hosil bo'lishida bosh miya po'stida paydo bolgan «izlar»ning jonlanishidir. Tasavvur bironta turtki ta'siri bilan tug'iladi. Masalan, bironta odam haqidagi tasavvurning tug'ilishi uchun «birinchi turtki bolib, deb yozadi I.M. Sechenov, men shu odamni ilgari uchratganimda hosil bolgan juda ko'p ta'sirotlar o'rtasida shu paytda qo'zg'algan bironta tashqi ta'sirot xizmat qiladiki, bu turtki ana shu odamni ko'rishdan hosil bo'lib, izlar shaklida saqlanib qolgan hamma sezgilarni uyg'otadi». Odamda tasavvur tug'diradigan maxsus qo'zg'atuvchi so'zdir. So'z bilan tasvirlash orqali turli tasavvurlar tug'iladi. Tasavvur ravshanlik darajasi jihatidan idrok obrazlaridan farq qiladi, tasavvurlar idrok obrazlaridan ancha noravshan, xiraroq bo'ladi. Tasavvur bironta narsani ko'pincha to'la to'kis, barcha tomonlari va sifatlari bilan aynan aks ettira olmaydi. Tasavvurning bu xususiyatini tasavvurning fragmentligi, deb ataladi.

IDROK ETISH VA TASAVVURNING BUZILISHI

Ruhiy va asab kasalliklarida, bosh miyaning og'ir jarohatlarida idrok etish buziladi. Ular quyidagi guruhlariga ajratiladi, illyuziyalar, gallutsinatsiyalar hamda psixosensor buzilishlar. Illyuziyalar real predmetni buzuq, notogri idrok etishdir. Idrok etiladigan real obyekt bo'lsa-yu, biroq u haqiqatga mos kelmaydigan ravishda qabul etilsa, bunday buzilish illyuziyalar qatoriga kiradi. Illyuziyalar ko'pincha sog'lom odamlarda ham bo'ladi. Fizika qonunlariga asoslangan optik illyuziyalar ma'lum. Masalan, suv quyilgan stakanga solingan qoshiq ikkiga bolingandek bo'lib ko'rinadi, chunki uning ikki qismi turli-tuman sindirish muhitida turadi. O'zgartirilgan affektiv holat (qo'rqish, vahima va hokazo) ham illyuziyalarga sabab bo'lishi mumkin. Illyuziyalar aksari ruhiy kasalliklarda ko'p uchraydigan simptomdir. Ular ong buzilganda (deliriylar, esning kirarli-chiqarli holatida) kuzatiladi. Masalan, shifokorning qo'lidagi stetoskopni bemorlar pistolet, uning o'zini esa, yovuz odam sifatida qabul qilishadi. Deliriylarda va ong buzilishining boshqa holatlarida ular chuqur bo'lmaganda pareydolik illyuziyalar kuzatiladi. Bemorlar real, mavjud shaklsiz predmetlarni fantastik obrazlar sifatida qabul qiladilar. Masalan, devordagi yoriqlar, devorga yopishtirilgan gulqog'ozlardagi turli naqshlar va dog'lar, predmetlardagi yorug'lik shulasi, eshiklardagi soyalar bemorlarga ajinalar, ertaklardagi personajlar, g'alati manzaralar bo'lib ko'rinadi va hokazo. Turli xil patologik o'zgarishlarda verbal illyuziya, optik illyuziya, affektiv illyuziyalar uchraydi. Gallutsinatsiyalar (hallucinatio yo'q narsa) xato idrok etish yoki idrok etishning buzilishi. Gallutsinatsiyalarning asosiy xususiyatlari shundan iboratki, ular real obyektни idrok etmay, sezgi a'zolari real qitiqlanmay paydo bo'ladi. Yo'q narsani idrok etishning oddiy turlaridan biri, masalan, ko'z oldida uchqunlar

ko'rinishifotopsiyalar, quloqda shovqin va qars-qurs etgan tovushlarni eshitishalkoazmlar. Elementar gallutsinatsiyalar murakkab gallutsinatsiyalardan farqli o'laroq predmetsizdir. Murakkab gallutsinatsiyalar doimo predmetli va tasviriy tabiatga ega bo'ladi. Masalan, alkogolizm bilan og'rigan bemorlarning ko'ziga unga tajovuz qilayotgan odamlar, dahshatli hayvonlar ko'rinadi. Ba'zan gallutsinatsiyalar mazmunini bemorlar o'rganib qolgan kasbga aloqador faoliyatning aksi tashkil etadi. Gallutsinatsiyalarni sezgi a'zolari bo'yicha: ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm bilishlar, umumiy sezgi bo'yicha bo'lish qabul qilingan. Eshitish gallutsinatsiyalarining imperativ gallutsinatsiyalar bo'lishini bilish muhim: tovush bemorga biror ish qilishni buyuradi yoki taqiqlaydi. Tovush o'z-o'zini o'ldirishga majbur qilishi, ovqat yemaslikni buyurishi mumkin va hokazo. Klinikada gallutsinatsiyalarning bir necha xilma-xil turlari uchrab turadi: soxta, gipnogogik, Sharl-Bone, eydetik gallutsinatsiyalar.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abu Ali Ibn Sino. Tib qonunlari. I–X jildllar. –T.: – 2000-y.
2. Barotov Sh.R. Psixologik xizmat. Darslik. – T.: “Navro‘z” nashriyoti, 2018. – 344 b.
3. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. Darslik. –T.: 2010. 542 b.
4. Ibodullayev Z.R. Asab kasalliklari. Darslik. –T.: 2014-y. – 1000 b.
5. Ibodullayev Z.R. Asab va ruhiyat. Ilmiy-ommabop risola. 3-nashri. –T.: 2018. 232 b.
6. Ibodullayev Z.R. Tibbiyot psixologiyasi. Darslik., 2-nashri. 2009. –T.: 393 b.
7. Karimova V.M. Psixologiya. –T.: 2003.
8. Karimova V.M. Salomatlik psixologiyasi. –T.: 2005.
9. Qodirov A.A. Tibbiyot tarixi. Darslik. –T.: 2005. 176 b 10. Qodirov B.R. Iqtidorli bolalarning birlamchi tanlovi metodikalari. Metodik qo'llanma. Toshkent, 2014. 75 bet